

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-150>

УДК 339.9:338.2(477)

СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ

STRUCTURE AND DYNAMICS OF FOREIGN TRADE IN SERVICES OF UKRAINE

Шолом Аліна Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8471-5753>

Коваленко Роман Сергійович

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6676-1767>

Sholom Alina, Kovalenko Roman
V.N. Karazin Kharkiv National University

Стаття присвячена сучасним особливостям та шляхам удосконалення структури міжнародної торгівлі послугами на основі уявлення про те, що ефективність у сфері послуг має велике значення для конкурентоспроможності та експорту України. Сфера послуг потенційно може принести великі переваги та заслуговує на дослідження особливостей і тенденцій розвитку міжнародної торгівлі послугами України. Досліджено структуру та динаміку міжнародної торгівлі послугами, а також зовнішньої торгівлі послугами України, зокрема з урахуванням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Охарактеризовано вплив пандемії коронавірусу на міжнародну торгівлю послугами. Виділено найперспективніші напрямки розвитку світового ринку послуг, серед яких розвиток торгівлі технологічними та інтелектуальними послугами. Визначено перспективи розвитку міжнародної торгівлі послугами України в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: сфера послуг, міжнародна торгівля послугами, зовнішня торгівля послугами України, ринок послуг.

The article presents a comprehensive examination of Ukraine's international trade in services, drawing insights from Europe and the global landscape. It evaluates the current state of service trade, with a specific focus on recent trends in Europe, where it has notably decelerated. Through an analysis of Ukraine's position in the global services market, including an assessment of its internal exports and imports across various service categories, the article illuminates the country's role and potential in the international services trade arena. Furthermore, it explores the broader context of the contemporary global economy, marked by the rapid expansion of the service sector due to liberalization and globalization. This expansion spans various service sectors, with IT services emerging as a particularly significant growth area in both developed and developing countries. The global services market is on the path to recovery after the COVID-19, much like other sectors of the global economy. Among the most promising directions for the development of the global services market are the establishment of new and expansion of existing connections in the field of services trade between countries and blocs of countries; development of trade in technological and intellectual services; raising the living standards of populations in certain countries and regions through the provision of social services; enhancement of global logistical chains; development of the global tourism industry and increasing volumes of tourist services provided by different countries. Despite promising prospects, Ukraine faces numerous challenges in developing its external trade in services, exacerbated by ongoing conflict and post-war reconstruction complexities. However, the article identifies priority sectors such as automotive freight transportation, computer services, international railway transportation, postal and courier services, and international maritime transport services as areas of opportunity for Ukraine's service trade. By synthesizing insights from Europe and beyond, this article offers valuable perspectives on the opportunities and obstacles in Ukraine's international trade in services, providing a roadmap for strategic development in an ever-evolving global economy.

Keywords: service sector, international trade in services, external trade in services of Ukraine, service market.

Постановка проблеми. Ринок послуг становить понад дві третини світової економіки, тож послуги розповсюджуються як середині країни походження, так і за її кордонами, що сприяє технологічному прогресу та збільшенню мобільності населення. Останніми роками країни, що розвиваються, розглядають торгівлю послугами як засіб для подолання внутрішнього дефіциту поставок і для диверсифікації та збільшення експорту. Будь-яка країна може скористатися торговим потенціалом послуг, але не кожна може стати центром послуг у різних секторах. Ці нові уявлення про роль послуг привели до розуміння, що внутрішня ефективність у сферах послуг має значення для конкурентоспроможності та експорту України. Відкриття сектору послуг потенційно може принести великі переваги та заслуговує на дослідження особливостей і тенденцій розвитку міжнародної торгівлі послугами України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теми розвитку міжнародної торгівлі послугами України присвячено праці таких авторів як: Л. М. Алавердян, В. О. Бойко, А. А. Вірковська, В. Г. Грановська, Г. В. Жосан, Ю. Є. Кирилов, В. М. Крикунова, К. О. Нечипорук, О. О. Приступа, Р. Д. Розанов, А. С. Сурай, Г. О. Швець, А. І. Шершун та ін. Проте в умовах розвитку ринкових відносин і подальшого загострення конкуренції після пандемії коронавірусу та війни в Україні на світових ринках послуг виникає потреба поглибленого вивчення аспектів формування, функціонування та розвитку глобальної торгової політики у галузі послуг.

Ціль статі – визначити сучасні особливості та шляхи удосконалення структури міжнародної торгівлі послугами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан ринку послуг переживає адаптивну еволюцію, що призводить до нерівномірних структурних змін. Цей сектор робить значний внесок у валовий внутрішній продукт країни, в середньому 60–70%, і забезпечує можливості працевлаштування для 70–80% робочої сили. Примітно, що сфера

послуг зростає швидше, ніж інші сегменти світового ринку. Це можна пояснити розширенням сектору в багатьох країнах, насамперед у найрозвиненіших, лібералізацією національних економік, інвестиційними потоками та глобалізацією. Згідно зі статистичними даними, з 1980-х по 2000-ті роки міжнародна торгівля послугами в середньому подвоюється кожні 7-8 років, що вдвічі перевищує темпи зростання експорту товарів. Хоча тенденція до зростання все ще спостерігається, фінансова криза та пандемія призвели до уповільнення темпів зростання (табл. 1).

Прискорення розвитку сфери послуг у 1980–1990-х роках у провідних країнах світу істотно вплинуло на їх економічне зростання. Це стало основою та обов'язковою умовою для підтримки подальшої динаміки зростання. Очевидно, що відсутність сучасної телекомунікаційної та транспортної інфраструктури, існуючих систем фінансування та освіти, а також високоякісних бізнес-послуг на ринку перешкоджатиме здатності будь-якої країни залучати необхідні обсяги інвестицій для стабільного економічного зростання. І навпаки, іноземні інвестиції та розширення міжнародної торгівлі сприяють розвитку самого сектора послуг.

У таблиці 2 представлені дані, які демонструють загальну закономірність. Ринкова частка комерційних послуг пережила помітне зростання, яке різко зросло саме в період пандемії з 201 по 2020 рік. І навпаки, частка транспортних послуг і подорожей у світовому експорті послуг зменшилася. Зокрема, скоротилася частка транспортних послуг.

Вплив пандемії на послуги був незначним, оскільки їхня частка поступово знизилася з 28,5% у 1990 році до 21,2% у 2010 році. Однак різке зниження частки поїздок було прямим наслідком глобального спаду, спричиненого пандемією. У 2019 році подорожі становили 23,9% світового показника, але в 2020 році він впав до 11,2%, що відображає безпрецедентний вплив пандемії на галузь.

Експорт послуг демонструє чітку структурну схему в різних країнах і регіонах. Наприклад, країни, що розвиваються, мають

Таблиця 1

Динаміка міжнародної торгівлі послугами

	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2015	2021
Світовий експорт	407,4	830,1	1239,7	1488,7	2302,4	3916,2	5090,6	6071,6
Світовий імпорт	430,4	859,9	1240,7	1487,9	2094,5	3963,4	4930,2	5623,5

Джерело: складено автором за матеріалами [1]

Таблиця 2

Структура світового експорту послуг у 1990–2020 рр.

Експорт послуг	Частка у світовому експорті (%)					
	1990	2000	2005	2010	2019	2020
Транспортні послуги	28,2	22,8	23,5	21,3	16,8	16,7
Туристичні послуги	33,9	29,6	29,5	24,6	23,9	11,4
Інші комерційні послуги	37,7	47,6	47,0	50,9	55,5	67,8

Джерело: складено автором за матеріалами [1]

значну частку світового експорту туристичних послуг, на який припадає 40% загального експорту. Навпаки, країни з перехідною економікою бачать домінуючу частку транспортних послуг у структурі свого експорту. Натомість розвинуті країни експортують насамперед бізнес-послуги, а транспортні та туристичні послуги займають відповідно друге та третє місце. Така модель структури експорту послуг відрізняється в різних групах країн і підкреслює унікальні характеристики їхніх економік і секторів послуг.

Розвинені країни займають першорядне становище в сфері міжнародної торгівлі послугами. Примітно, що чотири провідні країни – США, Франція, Німеччина та Велика Британія – разом охоплюють приблизно 32–35% усього світового експорту послуг, залежно від точного року дослідження (рис. 1).

Пояснення цього явища полягає в переході цих націй до постіндустріальної парадигми розвитку, як було зазначено раніше. Ця модель вирізняється видатним сектором послуг, що відображається в поширеності різноманітних нових послуг на їхніх ринках. Постійне додавання нових послуг на ці ринки ще більше підкреслює їх домінування в цьому секторі. Слід зазначити, що найважливішим аспектом цих країн є помітне зростання експорту фінансових, інформаційних і комерційних послуг [40].

Розширення світової торгівлі послугами нерозривно пов'язане з надходженням іноземних інвестицій до країн. Основними каталізаторами цієї тенденції є транснаціональні корпорації та транснаціональні банки, які шляхом диверсифікації своїх операцій стимулюють впровадження нових технологій,

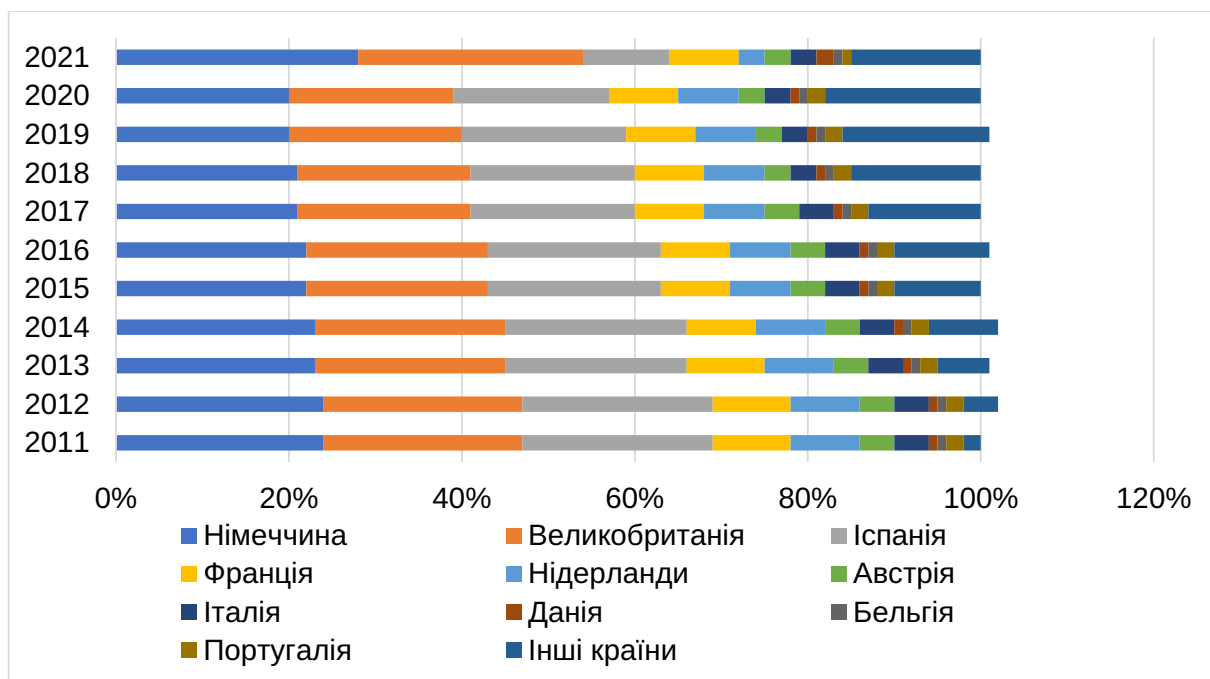

Рис. 1. Структура попиту на послуги в країнах Європи у 2011–2021 рр.

Джерело: [1]

методів управління, маркетингових стратегій тощо в приймаючій країні. Слід зазначити, що ці суб'єкти відіграють значну роль у цьому процесі.

Загально визнано, що країни, які є лідерами експорту послуг, є тими самими країнами, де працюють найбільші транснаціональні корпорації (ТНК). Насамперед лідером у цій сфері є США, де можна вважати батьківщину чотирьох корпорацій, які закріпили за собою місце в престижному списку десятки найкращих ТНК світу за 2020 рік.

З початку 2000-х років темпи зростання світового експорту послуг значно випереджають темпи зростання товарної торгівлі. Структуризація ринку послуг за критерієм виду послуги показує такий зміст: найбільша частка у світовому експорті послуг посідає туристичні послуги – понад 25%, транспортні послуги – понад 23 % і ділові послуги – понад 26%. Структура світового ринку послуг за результатами 2021 р. представлена на рис. 2. Останнім часом у світовому експорті найшвидше розвивається сектор інформації та зв'язку, а також комп'ютерні послуги. У період між 2007 і 2021 роками цей сектор зріс більш ніж у три рази з поточною вартістю 896 мільярдів доларів порівняно з 283 мільярдами доларів у 2007 році. Таке зростання не має рівних в жодному іншому секторі, включаючи США.

Найбільша частка у структурі світового ринку послуг належить сфері надання туристичних послуг. Міжнародний туризм – сукупність послуг, які можуть бути випробувані

тільки в момент їх споживання і які, на відміну від промислових продуктів, не можуть відтворюватися систематично. Успішний продаж туристичних продуктів потребує довірчих взаємин між клієнтами та продавцем.

Велике значення в економічній діяльності України та її зарубіжних контрагентів має ведення зовнішньої торгівлі, яка базується на багатогранних взаємозв'язках між ними. Сектор послуг, який займає ключову позицію в економіці України, за оцінками, створив 23% ВВП країни, 33% зайнятості населення та 17% податкових надходжень у 2019 році. Проте, Covid-19 та пов'язані з нею обмеження, безсумнівно, вплинули на поточний стан сфери послуг. Зовнішня торгівля різко зменшилась із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України, а саме в 6 разів. Для порівняння – зовнішньоторговельний обіг зменшився тільки в 1,3 рази після вторгнення РФ на схід України та анексії Криму. Проте зовнішньоторговельне сальдо України залишилось позитивним, яким є з 2019 року (табл. 3).

Слід підкреслити, що відсоток зниження збільшеної вартості в багатьох категоріях послуг коливається від 5% до 82% станом на 2021 рік. Зокрема, найбільше постраждали індустрія гостинності, а також сектори культури та розваг. Відповідно скоротилася кількість можливостей працевлаштування у сфері послуг.

На рис. 3 подано комплексний огляд обсягів експорту та імпорту послуг з України за період 2012–2024 років.

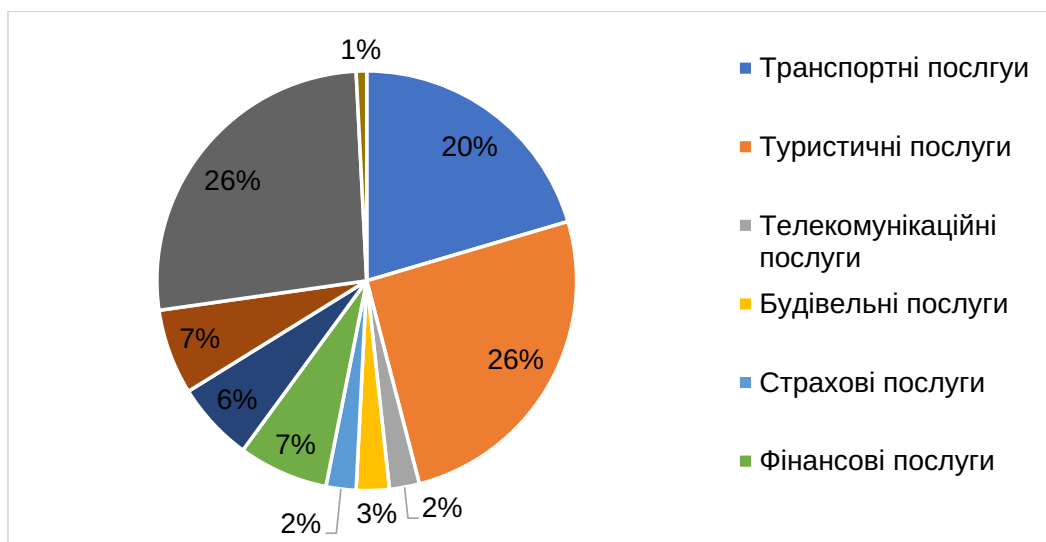

Рис. 2. Структура міжнародної торгівлі послугами у 2022 р.

Джерело: [2]

Таблиця 3

Зовнішньоторговельний обіг та сальдо зовнішньої торгівлі послугами

Рік	Експорт послуг, млн. дол	Імпорт послуг, млн. дол	Зовнішньоторговельний обіг, млн. дол	Зовнішньоторговельне сальдо, млн.дол
2012	14096,18	6650,08	20746,25	7446,10
2013	14233,23	7523,03	21756,26	6710,20
2014	11520,85	6373,13	17893,98	5147,72
2015	9736,65	5523,02	15259,68	4213,63
2016	9868,00	5326,51	15194,51	4541,49
2017	10790,37	5652,15	16442,52	5138,22
2018	11679,95	6361,81	18041,76	5318,14
2019	15660,86	7027,15	22688,01	8633,71
2020	11547,17	5876,54	17423,72	5670,63
2021	12785,59	7976,46	20762,04	4809,13
2022	9166,03	3015,09	12181,12	6150,94

Джерело: складено автором за матеріалами [3]

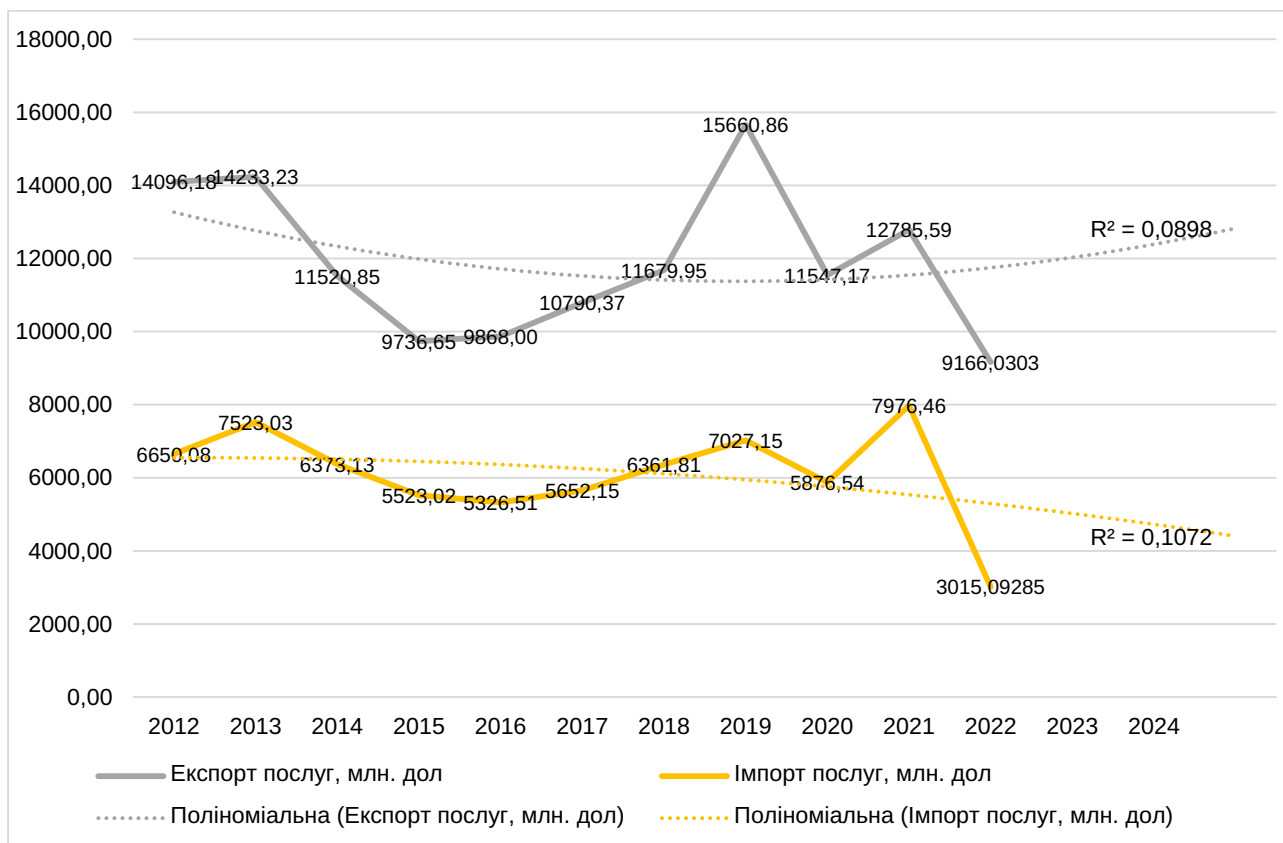

Рис. 3. Зовнішня торгівля послугами України у 2012–2024 рр., з прогнозними даними

Джерело: [3]

Виходячи зі статистичних даних, наведених на рис. 3, можна зробити висновок, що експорт послуг пережив значний сплеск у 2019 році, збільшившись на 3,7 мільярда

доларів порівняно з попереднім роком. На жаль, у 2020 році ця тенденція до зростання не збереглася, оскільки відбулося різке падіння експорту послуг на 4,1 млрд доларів.

Цей спад можна пояснити світовим спалахом пандемії, яка мала глибокий вплив на світову економіку.

У таблиці 4 подано географічну конфігурацію зовнішньої торгівлі послугами у 2022 році. Зокрема, експорт товарів до окремих регіонів скоротився, а саме: до Африки – на 18,6%, до СНД – на 12,1%, до Європи – на 10,4%. Навпаки, експорт товарів збільшився в інших регіонах, включаючи Азію з зростанням на 19,9%, Австралію та Океанію з 13,8%, Америки з 5,5% [78].

Вивчивши дані, наведені в таблиці 4, можна зазначити, що протягом 2012–2019 років спостерігалось щорічне зростання загального обсягу споживання послуг. Однак у 2020 році відбулося зниження обсягів імпортованих послуг на 17,39%. Станом на 2021 рік імпорт послуг в Україну сягнув 7,01 млрд доларів, що на 22,98% більше, ніж у попередньому році. У 2022 р. відбулось зменшення експорту та імпорту послуг внаслідок початку повномасштабного вторгнення рф.

Коли ми ретельно вивчаємо дані, стає очевидним, що в 2020 році спостерігалось значне скорочення імпорту. Проте варто відзна-

чити, що обсяги споживання за цей же період помітно зросли на 1,54 мільярда доларів. Це вказує на надзвичайну стійкість на ринку, що вказує на міцне економічне становище.

Хоча сальдо торговельного балансу в даний час залишається від'ємним і стабільним, існує помітна тенденція до збільшення його рівня, рух до нуля або навіть до позитивного значення. Але розуміння міжнародної торгівлі України буде неповним без вивчення товарної структури експорту (рис. 4) та імпорту (рис. 5) послуг.

Експорт послуг у 2022 р. становив 10,7 млрд. дол. США, і збільшився на 8,6% проти обсягу 2016 р. та на 10,0% проти обсягу 2012 р., імпорт послуг – 5,5 млрд. дол. США, і збільшився на 2,8% та зменшився на 0,8% відповідно. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 5,2 млрд. дол. США (у 2015 р. також позитивне – 4,2 млрд. дол. США). Утворення позитивного сальдо, як в попередні роки, зумовлене перевищенням обсягів експорту над обсягами імпорту послуг.

На формування позитивного сальдо вплинули в основному обсяги транспортних послуг, з переробки матеріальних ресурсів, у сфері

Таблиця 4

Географічна структура зовнішньої торгівлі України у 2022 р.

Регіон, країна	Експорт послуг		Імпорт послуг	
	млн. дол.	%	млн. дол.	%
ВСЬОГО	12785,60	100,00	7976,50	100,00
Країни ЄС, в т.ч.	4423,00	34,59	3333,40	41,79
Німеччина	725,63	5,68	490,03	6,14
Польща	477,58	3,74	285,04	3,57
Кіпр	386,12	3,02	361,67	4,53
Країни СНД, в т.ч.	18,80	0,15	12,45	0,16
рф	1604,16	12,55	189,37	2,37
Білорусь	116,73	0,91	110,33	1,38
Республіка Молдова	68,40	0,53	44,94	0,56
Інші країни світу, в т.ч.	8343,80	65,26	4630,65	58,05
Швейцарія	1189,74	9,31	279,86	3,51
Велика Британія	784,54	6,14	609,55	7,64
Об'єднані Арабські Емірати	402,36	3,15	131,37	1,65
Європа	7891,30	61,72	4274,00	53,58
Азія	2029,10	15,87	2029,80	25,45
Америка	2244,80	17,56	846,90	10,62
Африка	198,00	1,55	199,20	2,50
Австралія й Океанія	69,30	0,54	4,00	0,05

Джерело: складено автором за матеріалами [3]

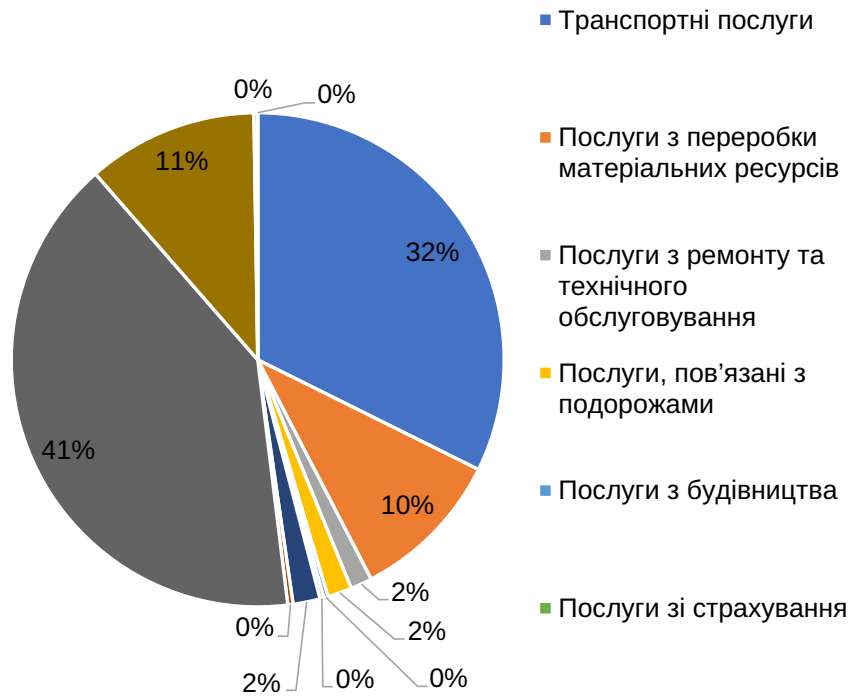

Рис. 4. Товарна структура експорту послуг України у 2022 р.

Джерело: [3]

Рис. 5. Товарна структура імпорту послуг України у 2022 р.

Джерело: [3]

телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг. Сальдо послуг трубопровідного транспорту становило 2,9 млрд. дол. США, послуг з переробки товарів з метою реалізації за кордоном – 1,4 млрд. дол. США, комп'ютерних послуг – 1,1 млрд. дол. США, повітряного транспорту – 0,6 млрд. дол. США та морського – 0,4 млрд. дол. США.

Враховуючи вищенаведені діаграми, ми вважаємо, що було б доцільно змінити наш політичний та економічний напрямок для сприяння тіснішій співпраці з Китаєм. Крім того, країни Європейського Союзу мають важливе значення для торгових відносин України.

Найближчі перспективи розвитку світового ринку послуг ґрунтуються насамперед на пом'якшенні або повному знятті обмежень, спричинених пандемією. Світовий ринок послуг перебуває у шляху відновлення, як та інші сектори світової економіки.

Серед найперспективніших напрямів розвитку світового ринку послуг можна назвати такі:

- встановлення нових та розширення існуючих зв'язків у сфері торгівлі послугами між державами, а також об'єднаннями держав;
- збільшення загальної кількості укладених контрактів у сфері торгівлі послугами;
- вдосконалення процесів культурного обміну між країнами та народами у процесі міжнародного обміну послугами;
- розвиток торгівлі технологічними та інтелектуальними послугами;
- підвищення рівня життя населення окремих країн та регіонів за рахунок надання соціальних послуг;
- вдосконалення глобальних логістичних ланцюжків;
- торгівля послугами, пов'язаними із задоволенням потреб фізичних осіб;
- розвиток світової туристичної галузі та збільшення обсягів туристичних послуг, що надаються різними країнами.

Загрозу розвитку світового ринку послуг становить загострення міжнародних відносин, а також можливість повернення до пікових показників зараження коронавірусною інфекцією, що в результаті може спричинити введення нових обмежувальних заходів.

Для оптимізації переваг угоди про вільну торгівлю з ЄС Україна повинна прискорити імплементацію Угоди про асоціацію. Будь-які затримки в цьому процесі лише обмежать потенціал зони вільної торгівлі з ЄС, що призведе до нестачі інвестицій і загальмує економічне зростання. Для вирішення цього питання Україна повинна зосередитися на

залученні інвестицій як в агросектор, так і в переробну промисловість. Це зменшить залежність країни від сировини для експорту. Важливим аспектом виконання Угоди про асоціацію є також виконання технічних вимог до послуг. Україна має зробити пріоритетом свою інтеграцію в єдиний цифровий ринок ЄС для зростання економіки. Розвиток електронного урядування та електронних послуг, а також гармонізація законодавства є важливими кроками в цьому напрямку. Крім того, Україна повинна прагнути інтегруватися в глобальні ланцюжки доданої вартості, щоб стимулювати зовнішньоекономічну діяльність, подолати накопичені соціально-економічні проблеми та відійти від експорту сировини.

Доцільно враховувати, що масштабні бойові дії, які зараз відбуваються в межах України, становлять значний виклик для прогнозування. Це пов'язано з тим, що промислові об'єкти щодня руйнуються, сільськогосподарські поля або заміновані, або перебувають під домінуванням зовнішніх сил, а людський фактор також знаходиться під загрозою через вплив біженців. Вплив цих подій виходить за межі кордонів і має далекосяжні наслідки для глобальних ланцюгів постачання та продовольчої безпеки. Отже, будь-які пропозиції чи рекомендації, висунуті з цього приводу, залежать від швидкого припинення бойових дій на українській землі.

Нація України зараз стикається з безліччю складних перешкод. Однак важливо зазначити, що наявність цих перешкод не повинна служити виправданням для песимізму. Тривалий час Україна перебувала на роздоріжжі цивілізаційного рішення: стати на євроатлантичний чи євразійський (проросійський) шлях прогресу. На даний момент наше рішення є рішучим, і вкрай необхідно, щоб Україна скористалася цією можливістю, щоб утвердитися як економічно сприятлива країна для євроатлантичних країн. Перемога України у війні та подальша реалізація плану швидкого соціально-економічного відновлення мають значення не лише для нашої нації, але й для стратегічного просування людського розвитку, що ґрунтується на демократичних принципах і гуманітарних цінностях.

На основі детального аналізу динаміки та структури двосторонньої торгівлі послугами між Україною та ЄС під час дії Асоціації з ЄС, а також динаміки попиту на різні види послуг на ринку ЄС та виробничого та експортного потенціалу українського сектору послуг ми визначили п'ять пріоритетних секторів.

Для них ми провели більш детальний аналіз основних бар'єрів, що обмежують вітчизняний експорт відповідних послуг на ринок ЄС, а також можливостей подальшої лібералізації торгівлі з ЄС.

За нашими оцінками, ці сектори є перспективними для подальшого нарощування експорту з України в країни ЄС, вони відіграють важливу роль для української економіки й на ці послуги існує зростаючий попит в ЄС.

Серед пріоритетних секторів для України:

- Послуги автомобільного транспорту, зокрема, міжнародні автомобільні перевезення вантажів (Україна не повністю використовує торговельний потенціал для цих послуг).

- Комп'ютерні послуги (ключовий вид послуг для українського експорту до ЄС).

- Послуги залізничного транспорту, зокрема, міжнародні залізничні перевезення вантажів (Україна не повністю використовує торговельний потенціал для цих послуг).

- Поштові та кур'єрські послуги (Угодою про асоціацію передбачений режим внутрішнього ринку)

- Послуги міжнародного морського транспорту (Україна не повністю використовує торговельний потенціал для цих послуг,

Угодою про асоціацію передбачений режим внутрішнього ринку).

Висновки. Було оцінено поточний стан міжнародної торгівлі послугами з особливим акцентом на Європі. Останнім часом у більшості європейських країн торгівля послугами сповільнилася. Позицію України на світовому ринку послуг можна визначити, проаналізувавши структуру її внутрішнього експорту та імпорту за різними видами послуг. Сучасний стан світової економіки характеризується стрімким розширенням сфери послуг, що в першу чергу пояснюється лібералізацією та глобалізацією світових економічних процесів. Провівши аналіз структури та ознак ринку послуг в цілому та ринку ІТ-послуг зокрема, було встановлено, що їх зростання є визначальною рисою як розвинених, так і країн, що розвиваються. Проблеми, з якими доводиться стикатися в розвитку зовнішньоторговельних послуг в Україні, численні, особливо в умовах війни, що триває, і важкого процесу післявоєнного відновлення. Серед пріоритетних секторів для України: автомобільні вантажні перевезення, комп'ютерні послуги, міжнародні залізничні перевезення, поштові та кур'єрські послуги, послуги міжнародного морського транспорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 20.03.24).
2. WITS : World Bank. URL :<http://wits.worldbank.org> (дата звернення: 10.11.23).
3. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.03.24).
4. Капелюшна Т. В., Гавриш О. М., Пильнова В. П. Діагностика та тенденції розвитку міжнародної торгівлі в Україні / Т. В. Капелюшна, О. М. Гавриш, В. П. Пильнова. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020Z98.pdf (дата звернення: 20.03.24).
5. Кваша О. Є. Україна та ЄЄ: проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород, 2019. Вип. 23, Ч. 1. С. 112–117.
6. Пічурова З. В. Особливості реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері інтелектуальної власності. *Угода про асоціацію з ЄС як інструмент забезпечення стійкості економіки України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25–26 листопада 2021 року, м. Київ) у 2 частинах. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально– науковий інститут міжнародних відносин, Центр досконалості Жана Моне, 2022. 4.1. С. 99–102.

REFERENCES:

1. Ofitsiyniy vebsait Svitovoho banku [Official website of World Bank]. Available at: <https://data.worldbank.org> (accessed March 20, 2024).
2. World Bank. WITS. Available at: <http://wits.worldbank.org> (accessed March 20, 2024).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed March 20, 2024).
4. Kapelyushna, T. V., Gavrish, O. M., & Pilnova, V. P. (2020). Diagnostyka ta tendentsii rozvytku mizhnarodnoyi torhivli v Ukraini [Diagnostics and trends in the development of international trade in Ukraine]. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/98.pdf (accessed March 20, 2024). (in Ukrainian)

5. Kvasha, O. Y. (2019). Ukrayina ta Yevropeyska Spilka: Problemy ta perspektyvy intehratsiyi v suchasnykh umovakh [Ukraine and the European Union: Problems and prospects of integration in modern conditions]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Series "International Economic Relations and World Economy,"* 23(1), 112–117. (in Ukrainian)

6. Pichkurova, V. (2022). Osoblyvosti realizatsii Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu ta YES u sferi intelektualnoyi vlasnosti [Features of implementing the Association Agreement between Ukraine and the EU in the field of intellectual property]. Proceedings of the *international scientific-practical conference* (November 25–26, 2021, Kyiv) in 2 parts (Vol. 4.1, pp. 99–102). Kyiv, Ukraine: Taras Shevchenko National University of Kyiv, Educational and Scientific Institute of International Relations, Jean Monnet Center of Excellence. (in Ukrainian)